

BUDOVA UNIVERZITNÉHO OBSERVATÓRIA V TRNAVE*

HENRIETA ŽAŽOVÁ

THE CONSTRUCTION OF A UNIVERSITY OBSERVATORY IN TRNAVA

During the Age of Enlightenment, practical interest in astronomy grew. Ever more sophisticated instruments for observation of the sky were developed. This led to increased demand for special buildings dedicated to astronomical observation, buildings designed so as to eliminate external disruptions. Europe witnessed the construction of the first observatories and the Jesuit order played a crucial role in their foundation. Construction of an observatory in Trnava started in 1753 and just three years later, first astronomical observations were carried out there. The observatory served its purpose until 1785. The aim of this contribution is to describe the circumstances surrounding a construction of an astronomical tower in Trnava and its final architectural form. The study is based on specialised contemporary Slovak sources as well as a French travel diary.

Keywords: Trnava University – observatory – history – the Modern Era

DOI: 10.14712/23365730.2018.48

Jezuiti v roku 1615, keď sa druhýkrát usadili v Trnave,¹ odôvodnili opakovaný výber tohto slobodného kráľovského mesta za sídlo svojho kolégia aj týmito slovami: „*Preto mesto Trnava, lebo je známe ani nie tak počtom obyvateľov či nádherou budov, ako zbožnosťou a povestným vzdelávaním.*“² K zvýšeniu úrovně v oblasti školstva a vedy v období novoveku nielen v Trnave, ale v celom Uhorskom kráľovstve, prispeli rozhodujúcou mierou práve členovia jezuitskej rehole. V roku 1616 v Trnave otvorili 6-riedne gymnázium, známe ako fakulta jazykov. Neskôr v roku 1635 ostrihomský arcibiskup, kardinál Peter Pázmaň založil univerzitu, ktorú zveril jezuitom. Pôvodne mala len filozofickú a teologickú fakultu. Právnická fakulta pribudla v roku 1667 a lekárska až v roku 1770.

* Štúdiá vznikla na základe riešenia grantového projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied VEGA 1/0677/18 *Sapientia aedificavit sibi Domum. Sídelné zázemie historickej Trnavskej univerzity (1635–1777)*.

¹ Jezuiti sa prvý krát objavili v Trnave už v 16. storočí a počas svojho krátkeho pobytu (1561–1567) stihli založiť kolégium (gymnázium) i seminár na výchovu kňazov. Avšak nepriazňou osudu v septembri 1567 museli mesto opustiť. Rozvoj kolégia spomalila morová epidémia, prebiehajúce spory s učiteľmi trnavskej mestskej školy, finančné problémy a napokon požiar v meste, keď vyhorelo 150 domov vrátane kolégia, čo spôsobili jeho definitívny zánik. Emil KRAPKA – Vojtech MIKULA (edd.), *Dejiny Spoločenosti Ježišovej na Slovensku*, On. Canada 1990, s. 33–36.

² Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, Acta jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Tyrnaviae, annum 1615, pag. 26, sign. RKHS 1425a.

V 17. storočí a prevažne aj v prvej polovici 18. storočia sa na Trnavskej univerzite prvorádý dôraz kládol na výučbu teológie – čo bolo v plnom súlade s jezuitským školským systémom. Výučba filozofie a v rámci nej aj prírodných vied predstavovala prípravný stupeň teologických štúdií, čo determinovalo aj ich obsahové zameranie, ale aj metodologické prístupy. Prírodné vedy boli často presiaknuté duchom konzervativizmu a špekulatívnej scholastiky, pričom sa až do polovice 18. storočia prednášalo najmä učenie Aristotela a Ptolemaia, vtedy už prekonané a anachronické.³ Astronómia, alebo aspoň istý súbor astronomických poznatkov, bol obvykle súčasťou výučby. Tieto poznatky sa v praxi využívali pri časovej orientácii, pri zostavovaní kalendárov, v zememeračstve a mapovaní, kde bolo dôležité zemepisné určenie miesta, pri bežnej orientácii, pri pozorovaní hviezd a astronomických úkazov, v príslušných oblastiach aj v moreplavbe a navigácii.⁴

Výučba astronómie bola do vzdelávacieho procesu zahrnutá od založenia Trnavskej univerzity, hoci sa neprednášala ako samostatná vedná disciplína, ale iba ako súčasť matematickej výučby v rámci filozofického kurzu. Prvým profesorom matematiky, ktorý vo svojich prednáškach venoval priestor aj hvezdárstvu, bol Karol Sinich v roku 1637.⁵

Od roku 1658 bolo vydávané *Kalendarium Typographiae Tyrnaviensis* [Kalendár trnavskej tlačiarne], ktoré obsahovalo aj astronomické výpočty, týkajúce sa zemepisných súradníc Trnavy a predpovede budúcnosti (*Prognosticon*). Autorom kalendárov vydávaných v latinčine a maďarčine bol istý Astrophilus.⁶ Pod týmto pseudonymom sa ukrýva profesor matematiky, jezuita Ján Misch (1613–1677). Prírodovedec belgického pôvodu pochádzal z Luxemburgu, na Trnavskej univerzite pôsobil v rokoch 1653–1660 ako profesor matematiky, kazuistiky a kontroverzistiky.⁷ Okrem kalendárov je autorom diela *Prognosis Astrologica ex Martio-Saturnino Cometa* [Astrologická predpoveď o kométe Marsa – Saturnu], ktoré vyšlo v roku 1661 a opisuje pozorovanie novej kométy. J. Misch ju objavil v rovnakom čase ako Ján Hevelius v Gdansku, pričom použil „dlhú rúrku na pozorovanie hviezd s dvoma vypuklými šošovkami“, ktorú nazýval *astrospicom*.⁸ Pravdepodobne je prvou osobou v Uhorsku, ktorá vykonala astronomické pozorovania dokumentované ďalekohľadom.⁹

Druhým nositeľom pseudonymu Astrophilus bol Martin Szentiványi (*Szentiványi*; 1633–1705), jezuita pochádzajúci zo šľachtického rodu Svätováňskych z Liptovského Jána. V rokoch 1659–1663 študoval aj v Trnave,¹⁰ kde v roku 1663 určil zemepisnú šírku Trnavy,¹¹ a je možné, že kalendáre Jána Mischa počas štúdií prekladal do maďarského jazyka.¹² Prednášal matematiku, kazuistiku, filozofiu, hebrejský jazyk, apologetiku, teológiu, biblické vedy a kanonické právo. Často menil pôsobisko, až napokon od roku 1687

³ Karol FISCHER, *Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu*, Z dejín vedy a techniky na Slovensku 2, Bratislava 1963, s. 153.

⁴ Jolana ZEMPLÉNOVÁ, *Dejiny fyziky na Slovensku do polovice 19. storočia*, Bratislava 1974, s. 372, 375.

⁵ K. FISCHER, *Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu*, s. 153.

⁶ Ladislav DRUGA, *Dejiny astronómie a Slovensko*, Bratislava 2007, s. 140.

⁷ Gábor Farkas KISS, *Johann Misch Astrophilus Nagyszombatban*, Magyar Könyvszemle 121/2, 2005, s. 143–144.

⁸ Ifj. Lajos BARTHA, *A nagyszombati csillagvizsgáló előttörténete*, Természet Világa 111/8, 1980, s. 373.

⁹ Lajos BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, in: Kristóf Petrovay (ed.), *A Csillagászati Tanszék negyed évezrede*, Budapest 2006, s. 11.

¹⁰ Gábor György CSABA, *Szentiványi Márton csillagászati nézetei a „Miscellanea“-ban*, Budapest 1998, s. 11.

¹¹ Ifj. Lajos BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálója*, Föld és Ég 18/6, 1983, s. 178.

¹² G. F. KISS, *Johann Misch Astrophilus Nagyszombatban*, s. 158.

prednášal len v Trnave. Viackrát bol dekanom filozofickej a teologickej fakulty¹³ a v rokoch 1690/1691–1693/1694 rektorom Trnavskej univerzity.¹⁴ Od roku 1675 až do svojej smrti vydával trnavské kalendáre pod uvedeným krycím menom, v ktorých uverejnil množstvo štúdií na rôzne témy. Ešte v roku 1677 zrušil rubriku predpovedí a nahradil ju popularizačnými článkami,¹⁵ ktoré neskôr zozbieral, vedecky upravil a vydal v rokoch 1689–1702 pod názvom *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* [Vzácnnejšie rozmanitosti vybrané z rôznych vedných odborov]. V tomto populárnom encyklopedickom diele zosumarizoval súdobé poznatky najmä z oblasti prírodných vied, pričom pozornosť venoval aj astronómii.¹⁶ M. Sentiváni na konci 70. rokov 17. storočia zariadil na najvyššom poschodí univerzitnej budovy astronomickú pozorovateľňu, ktorú nemožno ešte nazvať observatóriom, ale zrejme ide v Uhorsku o prvú miestnosť, v ktorej prebiehali nepretržité pozorovania nebeských telies. V rokoch 1680–1681 tu sledoval Kirchovu kométu a jeho správa svedčí o tom, že bol výborným pozorovateľom. Avšak svet chápal podľa Aristotelovho výkladu a kritizoval heliocentrizmus Mikuláša Kopernika.¹⁷ Z hľadiska poznania výsledkov vedeckého bádania bol síce dobre informovaný, ale v otázkach filozofie a svetonázoru ostal dogmatický, čo vyplynulo z jeho rehoľnej príslušnosti.¹⁸

V 18. storočí dochádza v celoeurópskom meradle k prudkému rozvoju prírodných vied, medzi ktorými nechýbala ani astronómia. Od prvých desaťročí 18. storočia sa tak predmetom prednášok na Trnavskej univerzite stali aj niektoré úspechy modernej prírodovedy. Profesori sa postupne odklňali od scholasticky chápanej Aristotelovej filozofie a Ptolemaiovho systému a začali analyzovať, miestami aj propagovať princípy fyziky podľa René Descartesa, neskôr aj Isaaca Newtona a heliocentrický systém Mikuláša Kopernika. V druhej polovici 18. storočia sa začína výrazná diferenciácia vied. Z filozofie sa okrem fyziky vyčlenila chémia, mineralógia a iné vedy, pričom astronómia sa stala špeciálnou časťou fyziky. Aj na Trnavskej univerzite sa uskutočnila reforma výučby, ktorú v oblasti matematicko-fyzikálnych a prírodných disciplín uviedli do života tri generácie profesorov. Veľký podiel na prijatí Kopernikovho heliocentrického systému ako vedeckého faktu a na šírení najnovších astronomických teórií nad formálne zachovávaným geocentrizmom v Uhorsku má univerzitné observatórium v Trnave.

Observatórium Trnavskej univerzity sa v súdobých materiáloch vyskytuje pod označením astronomická pozorovateľňa (*specula astronomica*), astronomická veža (*turris astronomiae*) či hviezdáreň (*observatorium*). Autorom myšlienky a realizátorom výstavby hviezdárne na Trnavskej univerzite bol František Borgia Kéri (1702–1768). Pochádzal zo zemianskej rodiny a do Spoločnosti Ježišovej vstúpil v roku 1719. Študoval v Trnave a vo Viedni. Pôsobil v Skalici, Štajerskom Hradci, Budíne, Košiciach a Trnave,¹⁹ kde v akademických rokoch 1752/1753–1755/1756 a 1759/1760–1762/1763 zastával post rektora.²⁰

¹³ Alžbeta HOLOŠOVÁ, *Rektori Trnavskej univerzity. 1635–1777, 1992–2008*, Trnava 2009, s. 44.

¹⁴ László SZÖGI (ed.), *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, Budapest 2003, s. 419.

¹⁵ L. DRUGA, *Dejiny astronómie a Slovensko*, s. 141–142.

¹⁶ A. HOLOŠOVÁ, *Rektori Trnavskej univerzity. 1635–1777, 1992–2008*, s. 44.

¹⁷ Ifj. L. BARTHA, *A nagyszombati csillagvizsgáló előtörténete*, s. 374.

¹⁸ L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 11.

¹⁹ Lajos BARTHA, *Kéri B. Ferenc*, in: *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban* 1993, Budapest 1992, s. 104–106.

²⁰ L. SZÖGI (ed.), *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, s. 419.

F. B. Kéri prednášal v období, keď na jezuitských školách prebiehal zápas o presadenie fyziky Reného Descartesa či Isaaca Newtona, ktoré nahrádzali aristotelovskú fyziku (až napokon triumfovala Newtonova teória).²¹ Zároveň ho zastihla aj reforma učebného poriadku nariadená panovníčkou Máriou Teréziou (1740–1780) v roku 1753 podľa návrhu dvorského radcu Gerharda van Swieten. V rámci filozofického štúdia sa mala druhý rok prednášať fyzika (v podstate prírodné vedy) a namiesto diktovania mali prednášajúci urýchlene vydať učebnice.²² F. B. Kéri vydal niekoľko rozpráv z fyziky, v ktorých konfrontoval Descartesovu a Newtonovu prírodnú filozofiu, čím prispel k prekonaniu scholastického ponímania sveta. Vychoval prvú generáciu pokrokovo zmýšľajúcich fyzikov na Trnavskej univerzite – Andreja Adániho, Andreja Jaslinského, Antona Revického, Jána Ivančiča, pričom mu v Uhorsku patrí prvenstvo v bezvýhradnom prijatí Newtonovej dynamiky a jej aplikácie na nebeskú mechaniku.²³

F. B. Kéri patrí po J. Mischovi a M. Sentivánim k priekopníkom astronómie na Trnavskej univerzite. V rokoch 1735–1736 prednášal matematiku a nasledujúce tri roky filozofiu, popritom sa zaoberal aj astronómiou.²⁴ V roku 1736 vydal v Trnave rozpravu o kométe Sarabat, ktorá sa objavila v rokoch 1729–1730, *Dissertatio astronomica de cometa viso 1729 et 1730* [Astronomická rozprava o kométe videnej v roku 1729 a 1730].²⁵ Nie je jasné, či ju sám pozoroval alebo uverejnil výsledky niekoho iného, pretože dielo sa nezachovalo. Pravdepodobne z dôvodu realizácie astronomických pozorovaní sa v 40. rokoch 18. storočia rozhodol konštruovať vlastné prístroje.²⁶

Zhotovoval zrkadlové ďalekohľady Gregoryho typu nazývané v tom čase katadioptrickými teleskopmi. V prvej polovici 18. storočia najkvalitnejšie zrkadlové teleskopy zhotovoval John Hadley a James Short v Anglicku. Je možné, že ich vysoká cena prinútila F. B. Kériho pokúsiť sa zostrojiť reflektory vlastnými silami.²⁷ Na základe vlastných pokusov pripravoval najvhodnejšiu zliatinu, pričom si ruku zmrzačil horúcim kovom.²⁸ Fyzik Anton Revický z radu jezuitských prednášateľov v Trnave, kde vydal aj dielo *Elementa philosophiae naturalis. Pars prima seu physica generalis* [Prvky prírodnej filozofie. Časť prvá – všeobecná fyzika] v roku 1757, teda súčasník F. B. Kériho, o jeho teleskopoch napísal: „*Minimálne upravený Newtonov teleskop je používaný na pozorovanie neba a spolu s engyskopom Hadleya v Anglicku sú dokonalé. Mnohí sa ho pokúšali napodobniť v Taliansku aj Nemecku, ale najväčší úspech dosiahol zručný Borgia Kéri, prefekt modernej matematickej pozorovateľne. Jeho diela, početné katadioptrické teleskopy, patria nášmu observatóriu, z ktorých najväčší má 8 stóp.*“²⁹ Kériho reflektory boli vysoko hodnotené. Používali ich aj na univerzite v španielskom Cádize a neskôr ich v Uhorsku hodnotili ako rovnocenné s vyrábanými v Anglicku.³⁰ Ich výroba prebiehala za pomoci zámočníkov,

²¹ L. BARTHA, *Kéri B. Ferenc*, s. 104.

²² JÁN TIBENSKÝ, *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*, Martin 1979, s. 129.

²³ L. DRUGA, *Dejiny astronómie a Slovensko*, s. 145.

²⁴ IMRE SZENTPÉTERY, *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935*, Budapešť 1935, s. 114.

²⁵ L. BARTHA, *Kéri B. Ferenc*, s. 104.

²⁶ LAJOS BARTHA – ANDREA SZILVIA HOLLÓ, *Csillagászati és felmérő műszergyártás Magyarországon a 18. századtól a reformkorig*, Technikatörténeti Szemle 25, 2001–2002, s. 43.

²⁷ L. BARTHA, *Kéri B. Ferenc*, s. 105.

²⁸ L. DRUGA, *Dejiny astronómie a Slovensko*, s. 145.

²⁹ RAJMUND RAPAICS, *Kéry Ferenc távcsövei*, Természettudományi Közlöny 64/961–962, 1932, s. 386, podľa ANTONIUS REVICZKY, *Elementa philosophiae naturalis. Pars prima seu physica generalis*, Tyrnaviae 1757, s. 284.

³⁰ L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 13.

stolárov, klampiarov a financovaná bola univerzitou.³¹ F. B. Kéri vo svojej dielni v Trnave skonštruoval aj prvé prístroje používané v univerzitnom observatóriu,³² ktoré bolo postavené za jeho rektorstva počas prestavby univerziténeho areálu.³³

Doteraz sa v literatúre chybné za zakladateľa hvezdárne považuje významný astronóm Maximilián Rudolf Hell (1720–1792), rodák zo Štiavnických Baní, ktorý pravdepodobne pomáhal len pri prístrojovom zabezpečení.³⁴ Skutočným zakladateľom bol F. B. Kéri, ako sa o tom zmieňuje vo svojom diele *Idea astronomiae* [Náčrt astronómie] aj asistent trnavského observatória, Ján Šajnovič pri menovaní najvýznamnejších hvezdární: „*Jedine naša krajina nevidela nič podobné – do roku 1755, v ktorom František Borgia Kéri, dôstojný pamiatke potomkov, postavil v Trnave domov Uránii, a to zo všetkých hľadísk dokonaly.*“³⁵ František B. Kéri dokonca v rokoch 1753–1768 zastával funkciu prefekta hvezdárne (*socius praefectus*).³⁶ Nemecký fyzik a autor rozsiahlej bibliografie exaktných vied Ján Kristián Poggendorff o F. B. Kérim napísal: „*Učiteľ na kolégiu v Trnave a asistent tamojšieho observatória, pre ktorý zaobstaral mnoho teleskopov vyhotovovaním zrkadiel (do teleskopov).*“³⁷

Vznik trnavského observatória spadá do obdobia, keď rovnaké inštitúcie vznikali po celej habsburskej ríši pri univerzitách (Praha 1751; Viedeň 1755). Základy hvezdárne začali budovať 2. januára 1753 a základný kameň slávnostne položili 15. februára, do ktorého umiestnili chronostichon s nápisom:

*SVrreXIt feLICItEr
InCLYtae VnIVersItatIs TYrnaVIensIs
speCVLa eXCeLLens
VngarIae haCtenVs InCognIta
noVa bIbLlIothecae, atqVe trICLLnII faCIes
CVra
CoLLegII soCIetatIs IesV*

[Šťastne sa vztýčila vysoká hvezdáreň slávnej Trnavskej univerzity, v Uhorsku až do týchto čias nepoznaná, knižnica a jedáleň nadobudli nový vzhľad, o čo sa postaralo kolégium Spoločnosti Ježišovej. 1753]

V uvedenom roku bolo od základov postavené severojužné krídlo kolégia, potom ako bol zbúraný dom superiora slúžiaci na ubytovanie hudobníkov, do ktorého sa zbíhali staré (východné a severné) krídla. Dĺžka novej stavby bola stanovená na 100 geometrických stôp, na prízemí mala byť jedáleň, na prvom poschodí knižnica a na druhom miestnosť pre študentov. V druhej časti novostavby mali byť na prízemí, prvom a druhom poschodí tri

³¹ L. BARTHA – A. S. HOLLÓ, *Csillagászati és felmérő műszergyártás Magyarországon a 18. századtól a reformkorig*, s. 43.

³² L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 13.

³³ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár Budapest (ďalej ELTE EK), Kézirattár, *Historiae domus continuatio ab anno 1766*, fol. 12, sign. Ab 125.

³⁴ M. R. Hell v čase výstavby observatória pôsobil v Žiline a Kluži a sám sa o sebe nikdy nevyjadril ako o zakladateľovi hvezdárne v Trnave. L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 15.

³⁵ L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 13, 15.

³⁶ L. BARTHA, *Kéri B. Ferenc*, s. 106; Lajos BARTHA – Kristóf PETROVAY – Endre ZSOLDOS (edd.), *Ki kicsoda a Tanszék történetében?*, in: Kristóf Petrovay (ed.), *A Csillagászati Tanszék negyed évezrede*, Budapest 2006, s. 142.

³⁷ R. RAPAICS, *Kéry Ferenc távcsövei*, s. 385–386, podľa Johann Christian POGGENDORFF, *Biographisch-Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der Exakten Wissenschaften*, I, Leipzig 1863, s. 1584.

fyzikálno-matematické kabinety, na ďalšom podlaží miestnosti slúžiace astronómom (tu býval riaditeľ F. Weiss so sluhom³⁸) a na poslednom samotné observatórium na vrchole bez strechy. Pri kladení základného kameňa sa konala slávnosť za účasti rektora F. B. Kériho a kancelára univerzity, ostrihomských kanonikov, najvyšších predstaviteľov jezuitskej rehole v monarchii a ďalších významných osôb. „Základný kameň svätorečil urodzený pán titulárny biskup Anton Révai (Révay) a položil ostrihomský kanonik a prepošt z Rátótu urodzený pán Jozef Batján (Batthyány), syn palatína Ludovíta...“³⁹ za odriekania slávnostných modlitieb a pokračovania ceremónie v univerzitnom kostole. Od toho času stavba rýchlo rástla a 10. novembra 1753 bola dokonca strecha čiastočne pokrytá. Nasledujúci rok, keď bola slabá úroda, sa murárske práce zdržali, ale interiér bol hotový, no nezariadený. „Svojou veľmi elegantnou podobou vyniká observatórium, ktoré má 10 obrovských oblúkovitých okien, cez ktoré preniká svetlo. Výška od základov observatória až po vrchol je 130 geometrických stôp. Význačený je tu poludník...“⁴⁰ a zabezpečovalo sa zariadenie hvezdárne. Bol vyhotovený plán knižnice troch fyzikálno-matematických kabinetov, kam mal asistent uložiť svoj výstroj. V roku 1756 bola veža zariadená, na užívanie pripravená miestnosť na pozorovania neba, určovanie dráhy (nebeských telies) a meteorologické sledovania, rovnako ako okná, dvere, brána a dôsledne vyleštená kamenná dlážka. Ešte sa malo zadovážiť zariadenie miestností astronómov a iné potreby, aby tu mohol bývať riaditeľ observatória.⁴¹

Päťpodlažná budova observatória bola postavená ako predĺženie k severnému krídlu univerzitných budov (tzv. sedmohradské krídlo) na východnej strane, pričom bola o dve podlažia vyššia ako samotné krídlo. Hlavné priečelie bolo orientované do záhrady za východným krídlom kolégia (tzv. uhorské krídlo).⁴² Na západe priľnula veža k sedmohradskému krídlu a na východe k záhradnému múru. Pôvodne bola prístupná len hlavným vstupom zo záhrady, ale na žiadosť rektora F. B. Kériho takmer hneď po dostavbe boli vysekané otvory do severného krídla hlavne z dôvodu priameho prístupu do knižnice na 1. poschodí⁴³ a do prírodovedných kabinetov na 2. poschodí. Fasády s tromi okennými osami boli členené troma rímsami a po celej výške štyrmi pilastrami s hlavicami. Na 1. a 2. poschodie viedli dvojramenné schodišťa, na 3., 4. poschodie a na pozorovateľskú plošinu kruhové schodisko.⁴⁴ Presnú podobu budovy hvezdárne poznáme vďaka architektonickému zameraniu bratislavského staviteľa Juraja Karola Zillaka.⁴⁵ V 70. rokoch 18. storočia vyhotovil kresbu priečelia a pôdorysy jednotlivých podlaží observatória, ktoré je na plánoch označené ako matematická veža (*Der Mathematische Thurm*).⁴⁶

Riaditeľ František Weiss opísal budovu hvezdárne v roku 1757 nasledovne: „V roku 1753 bola v Trnave v Uhorsku v akademickom kolégiu S. J. (Spoločnosti Ježišovej) začatá a pred

³⁸ József JELITAI, *Levéltári adatok a csillagászat hazai történetéhez*, Csillagászati Lapok 1/3, 1938, s. 86.

³⁹ ELTE EK, *Kézirattár, Annuae Collegii Tirnaviensis 1711–1765*, fol. 313, sign. Ab 123.

⁴⁰ ELTE EK, *Kézirattár, Annuae Collegii Tirnaviensis 1711–1765*, fol. 318, sign. Ab 123.

⁴¹ ELTE EK, *Kézirattár, Annuae Collegii Tirnaviensis 1711–1765*, fol. 312v–313v, 318, 328v, sign. Ab 123.

⁴² Vendelín JANKOVIČ, *Budovy Trnavskej univerzity*, Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok 13, 1988, s. 372–373.

⁴³ György HAIMAN – Erzsébet MUSZKA – Gedeon BORSA, *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773*, Budapest 1997, s. 73.

⁴⁴ Vendelín JANKOVIČ – Jozef ŠIMONČIČ, *Plány budov Trnavskej univerzity zo 70. rokov 18. storočia*, Vlastivedný časopis 26/1, 1977, s. 42.

⁴⁵ Ovidius FAUST, *Juraj Karol Csillag – staviteľ univerzitných budov v Trnave*, Správy Západoslovenského múzea v Trnave 3, 1962, s. 40.

⁴⁶ V. JANKOVIČ – J. ŠIMONČIČ, *Plány budov Trnavskej univerzity zo 70. rokov 18. storočia*, s. 42.

záverom roka dokončená výstavba astronomickej pozorovateľne dvihajúcej sa do výšky 110 parížskych stôp. Jej členenie a štruktúra je nasledovná: najspodnejšie podlažie (prízemie) tvorí chemický kabinet, druhé fyzikálny kabinet, tretie sa označuje ako astronomický kabinet, štvrté zaberajú miestnosti pre astronómov, nad nimi sa týči observatórium vysoké 18 stôp v tvare obdĺžnika, ktorého dĺžka dlhšej strany je 56 a kratšej 40 stôp. Na najvyššom mieste pod holým nebom má hviezdáreň v jednotlivých rohoch terasy okrúhle vežičky, z ktorých jedna má vybudovaný prístup na odkrytú plochu, ostatné boli zriadené na úschovu prístrojov potrebných pre observatórium. Miesto v hĺbke 12 stôp pod zemou je vhodné na vďačné pozorovania baroskopom a termoskopom, pričom oba prístroje sa stávajú známymi výsledkami meraní. Za hranatým otvorom k samotnému vrcholu pozorovateľne pri severnom múre je prístupná susedná plocha, kde sa môžu vykonávať pozorovania pohybu nebeských telies. Hviezdáreň sa začala užívať v roku 1756.⁴⁷

Veža bola vysoká 42,25 m a nad ostatnými univerzitnými budovami vyčnievala o 5,8 m. Jej dĺžka bola 18,2 m, šírka 13 m a hĺbka suterénu 3,2 m. Vo hviezdárni, v jedinej veľkej miestnosti na 4. poschodí, sa nachádzala väčšina prístrojov, z ktorých sa pozorovalo cez otvorené okná. Na dlhšej strane budovy umiestnili po 3 okná a na kratšej stene po 2. V rohoch plošiny nad observatóriom boli 4 valcovité vežičky. V jednej vežičke končilo točité schodisko na otvorenú plochu, v druhej bola tmavá komora (*camera obscura*), v ďalšej paralaktická montáž (*machina parallactica*) a v poslednej astronomickej prístroje.⁴⁸

Trnavské observatórium patrilo k typickým barokovým hviezdárňam, ktoré malo prístroje umiestnené ešte v oknách pozorovateľne, pretože konštruovanie veží s otáčacími kupolami bolo len v začiatkoch.⁴⁹ Na medenú strechu observatória bolo v roku 1766 vynaložených 1 500 zlatých. Išlo o väčšiu investíciu, ktorej podrobnosti však nie sú známe.⁵⁰ Lexikograf Ján Matej Korabinsky o dve decéna neskôr zaznamenal: „*Astronomické observatórium, ktoré stojí blízko Jerichovej ulice, bolo výborne zariadené. Je to tá istá budova postavená už v nových časoch pod dohľadom rektora Kériho.*“⁵¹

Riaditeľom univerzitého observatória bol trnavský rodák František Xavier Weiss (1717–1785). V Trnave absolvoval gramatické a humanitné triedy akademického jezuitského gymnázia.⁵² Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil v Trenčíne 14. októbra 1733.⁵³ Po noviciáte v Trenčíne študoval spoločenské vedy v Skalici, filozofiu na univerzite v Košiciach (1738) a Trnave (1739–1740).⁵⁴ V tom čase ju na Trnavskej univerzite prednášal F. B. Kéri, ktorý sa zaoberal aj astronómiou.⁵⁵ Teológiu študoval v Štajerskom Hradci v rokoch 1746–1749 a v nasledujúcom roku robil tretiu probáciu v Judenburgu. Doktorát získal z teológie⁵⁶

⁴⁷ [F. WEISS], *Ad latitudinem et longitudinem Tyrnaviensem inquirendam institutae, Observationes astronomicae anni 1756 et 1757, Tyrnaviae 1757*, fol. 1v.

⁴⁸ L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 17–18.

⁴⁹ L. BARTHA, *A nagyszombati egyetem csillagvizsgálójának kezdetei*, s. 19.

⁵⁰ ELTE EK, Kézirattár, *Historiae domus continuatio ab anno 1766*, fol. 3, sign. Ab 125.

⁵¹ Johann Matthias KORABINSKY, *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, Preßburg 1786, s. 768.

⁵² Ján TIBENSKÝ et al., *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*, I, Bratislava 1986, s. 213.

⁵³ Archív Spolku sv. Vojtecha, Trnava, fasc. 187, fol. F, Austr. 114, *Catalogus I. Collegii Academiae Tyrnaviensis S. J. anno 1767*, fol. 410.

⁵⁴ A. HOLOŠOVÁ, *Rektori Trnavskej univerzity. 1635–1777, 1992–2008*, s. 110.

⁵⁵ Klára MÉSZÁROSOVÁ, *František Weiss – trnavský astronóm*, in: Jozef Šimončič (ed.), *Trnava a rozvoj kultúry*, Trnava 1998, s. 108.

⁵⁶ K. MÉSZÁROSOVÁ, *František Weiss – trnavský astronóm*, s. 109.

a od roku 1753 prednášal matematiku na univerzite v Trnave,⁵⁷ kde od sfunkčnenia observatória v roku 1756 viedol astronomické pozorovania.⁵⁸ Profesorom matematiky bol do roku 1761, potom sa spomína len ako riaditeľ astronomickej pozorovateľne (*praefectus speculae astronomicae*).⁵⁹ Už neprednášal, ale bol členom filozofickej fakulty.⁶⁰

Napriek tomu, že študoval filozofiu a teológiu a na rehoľných gymnáziách v Skalici, Banskej Štiavnici, Košiciach a Žiline vyučoval spoločenské náuky, v Trnave sa venoval matematike a astronómii, pričom v oblasti prírodných vied bol samoukom. „*Do tajov matematiky, ktorá mu bola blízka, prenikol vďaka vrodenému talentu a komplexne sa ju naučil sám bez školiteľa ... na Trnavskej univerzite vysvetľoval zložité otázky Euklidovej geometrie jasnou a ľahkou metódou.*“⁶¹

V roku 1770 sa uskutočnila reforma Trnavskej univerzity podľa vzoru viedenskej, ktorá bola obsiahnutá v dokumente *Norma studiorum* [Študijný poriadok].⁶² Jezuitská univerzita bola poštátnená a premenovaná na Kráľovskú uhorskú univerzitu.⁶³ V novembri uvedeného roka bol František Weiss zvolený profesormi z jednotlivých katedrií fakulty za dekana filozofickej fakulty.⁶⁴ Stal sa prvým voleným dekanom a tento post zastával do roku 1772.⁶⁵ V akademickom roku 1774/1775 bol zástupcami štyroch národností – maďarskej (uhorskej), nemeckej, chorvátskej a českej – zvolený aj za rektora univerzity. Všetci profesori sa museli prihlásiť k istej národnosti a spomedzi seba vybrať zástupcu. F. Weiss sa prihlásil k maďarskej (uhorskej) národnosti.⁶⁶

V roku 1773 bola zrušená rehoľa jezuitov, čím sa panovníčke Márie Terézii naskytna príležitosť dokončiť budovanie kráľovskej univerzity nezávislej od cirkvi. Podľa odporúčania kráľovských komisárov bol medzi profesormi odborných predmetov na filozofickej fakulte v roku 1774 aj post profesora astronómie, ktorým sa stal dlhoročný riaditeľ hvezdárne, František Weiss.⁶⁷ Bývalí členovia Spoločnosti Ježišovej, ktorí pôsobili na univerzite, mohli ďalej prednášať ako svetskí kňazi, pričom kráľovskí komisári na filozofickej fakulte zaviedli konkurzy na obsadzovanie profesorských miest. Napriek tomu bol F. Weiss zamestnaný podobne ako ďalší exjezuiti – pedagógovia s praxou a znalci vo svojich odboroch – bez konkurzu.⁶⁸ Astronómia netvorila samostatnú katedru, patrila pod katedru matematiky,⁶⁹

⁵⁷ L. Lukács v generálnom katalógu uvádza ako miesto účinkovania F. Weissa v rokoch 1753–1757 Steyr. Ladislaus LUKÁCS S. I., *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*, Pars III R–Z, Romae 1988, s. 1822. Avšak v ročenkách Trnavskej univerzity sa od roku 1753 František Weiss objavuje v zozname osôb a pracovníkov kolégia ako profesor matematiky, pričom o jeho pôsobení v Steyri sa nezmiňuje ani Katalóg trnavského kolégia na rok 1767. ELTE EK, Kézirattár, Annuae Collegii Tarnaviensis 1711–1765, fol. 315v, sign. Ab 123; Archív Spolku sv. Vojtecha, Trnava, fasc. 187, fol. F, Austr. 114, Catalogus I. Collegii Academiae Tarnaviensis S. J. anno 1767, fol. 410.

⁵⁸ [F. WEISS], *Ad latitudinem et longitudinem Tarnaviensem inquirendam institutae*, fol. 1v.

⁵⁹ ELTE EK, Kézirattár, Annuae Collegii Tarnaviensis 1711–1765, fol. 350, 356, sign. Ab 123.

⁶⁰ V. VASILESCU, *K prírodným vedám na trnavskej univerzite*, Kultúra a život Trnavy 6/6, 1975, s. 5.

⁶¹ ELTE EK, Kézirattár, Coll. hist., Catalogus scriptorum Societatis Jesu, Franciscus Xav. Weiss, sign. G 114/II.

⁶² Vendelín JANKOVIČ, *Trnavská univerzita*, Bratislava 1995, s. 66.

⁶³ Kristóf PETROVAY, *A Csillagászati Tanszék története*, in: Kristóf Petrovay (ed.), *A Csillagászati Tanszék negyed évezred*, Budapest 2006, s. 75.

⁶⁴ L. SZÖGI (ed.), *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, s. 61.

⁶⁵ Georgius FEJÉR, *Historia academiae scientiarum Pazmaniana*, Budae 1835, s. 109.

⁶⁶ Štefan ZLATOŠ, *Z dejín Trnavskej univerzity. 1635–1777*, in: Pamiatke Trnavskej univerzity, Trnava 1935, s. 92–93.

⁶⁷ I. SZENTPÉTERY, *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935*, s. 271.

⁶⁸ L. SZÖGI (ed.), *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, s. 63–64.

⁶⁹ I. SZENTPÉTERY, *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935*, s. 271.

hoci podľa nariadenia z marca a apríla 1774 bolo predpísané aj zriadenie katedry hvezdárstva.⁷⁰ F. Weiss žiadal komisárov, aby bol poverený len výučbou praktického hvezdárstva, v čom mu vyhovel.⁷¹ Patril k pozorovaciemu typu vedcov a výsledky nepretžitých sledovaní nebeskej oblohy aktuálne uverejňoval v odborných periodikách doma i v zahraničí.

Ešte počas pôsobenia v Košiciach v rokoch 1744 a 1745 vydal príležitostné tlače *Posthumi honores Exc. ac III. D. Comitis Alexandri Karoly* [Posmrtná pocta výsosti a III. pánovi grófovi Alexandrovi Károlimu] a *Historia comitis Gabrielis Antonii Erdődy de Monyorókerék episcopi Agriensis* [Životopis grófa Gabriela Antona Erdődiho z Monyorókeréku, jágerského biskupa]. V roku 1770 napísal chváloreč *Panegyricus Divo Francisco Xaverio dictus* [Chváloreč sv. Františkovi Xaverskému]. Pripisuje sa mu aj autorstvo trnavského kalendára na rok 1756 – *Calendarium Tyrnaviense ad annum Jesu Christi 1756 bissextilem* a učebnice fyziky z roku 1760 *Astronomiae physicae juxta Newtoni principia breviarium methodo scholastica ad usum studiosae juventutis* [Breviár fyzikálnej astronómie podľa Newtonových Princípií zostavený scholastickou metódou pre potreby študujúcej mládeže], ktorá prvá v Uhorsku bola napísaná už podľa Newtonovho diela.⁷² Breviár však najnovšie podľa výskumu Stanislava Šišuláka nebol dielom F. Weissa, ale francúzskeho fyzika Pierra Sigorgneho, ktoré anonymne vyšlo v roku 1749 v Paríži.⁷³

F. Weiss bol strednej postavy, hovoril slovensky a nemecky, trochu maďarsky,⁷⁴ pričom určite ovládal latinčinu a z jeho korešpondencie vyplýva aj znalosť francúzštiny.⁷⁵ Weissov talent, úsudok, bystrosť a znalosti boli kladne posúdené, zaradili ho k sangvinnickému a melancholickému povahovému typu vhodnému riadiť observatórium.⁷⁶ Jeho priateľ Juraj Szerdahely hodnotil Weissovu odbornosť nasledovne: „*Niet nikoho v Uhorsku, komu by boli matematické vedy viac súdené ako nášmu Weissovi; svoje znalosti z odboru odovzdal, lebo jeho žiaci sú vzdelaní, dokonca tu skončili ako magistri. ... nič nie je tak vysoko, hlboko a výsostnejšie ako matematika, táto božská veda, na ktorú ktokoľvek podľa práva nesiahá a nedokáže verejne odhaľovať, dôkladne skúmať, presne zhrnúť a definovať jej zákonitosti. ... Weiss, aby bol múdry a bystrý, najprv vyhovel vôli nadriadených a svojho génia úplne zasvätil a odovzdal základom všetkých spoločenských náuk nielen astronómii a matematickým vedám.*“⁷⁷

Po presťahovaní univerzity do Budína aj F. Weiss v roku 1777 opustil rodnú Trnavu, aby riadil práce na výstavbe nového observatória na budínskom hrade, pričom mu pomáhal dlhoročný priateľ Maximilián Hell, riaditeľ viedenskej univerzitnej hvezdárne. Budínske

⁷⁰ Richard MARSINA, *Filozofická fakulta Trnavskej univerzity Petra Pázmaňa 1635–1777*, Studia historica Tyrnaviensia 1, 2002, s. 31.

⁷¹ I. SZENTPÉTERY, *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935*, s. 272.

⁷² K. MÉSZÁROSOVÁ, *František Weiss – trnavský astronóm*, s. 109–111; A. HOLOŠOVÁ, *Rektori Trnavskej univerzity. 1635–1777, 1992–2008*, s. 110.

⁷³ Stanislav ŠIŠULÁK, *Kto je autorom Breviára fyzikálnej astronómie vydaného v roku 1760 v Trnave?*, Kozmos 45/6, 2014, s. 47.

⁷⁴ Archív Spolku sv. Vojtecha, Trnava, fasc. 187, fol. F, Austr. 114, Catalogus I. Collegii Academiae Tyrnaviensis S. J. anno 1767, fol. 410.

⁷⁵ Magda VARGHA, *Correspondence de Ferenc Weiss Astronome Hongrois du XVIIIe siècle*, I, Budapest 1990, s. 109.

⁷⁶ Archivum Romanum Societatis Iesu, Provincia Austria, Austr. 119, Catalogi triennales 1770, Collegium Tyrnaviense, Catalogus secundus 1770, Franciscus Weiss, nr. 19.

⁷⁷ Georgius Aloys SZERDAHELY, *Memoria admodum reverendi ac clarissimi domini Francisci Weiss astronomi celeberrimi*, Budae 1785, s. 5, 7.

observatórium bolo presnou kópiou trnavskej astronomickej veže so štyrmi nárožnými vežičkami, z ktorých dve boli vybavené otáčacími kupolami. Ich projektantom bol M. Hell.⁷⁸ Hvezdáreň bola vybudovaná v rokoch 1777–1779.⁷⁹ František Weiss bol napriek pokročilému veku vymenovaný za jej riaditeľa, pokračoval v pozorovaniach a praktickej výučbe astronómie na univerzite. Od júna 1784 bol vážne chorý a pripútaný na lôžko.⁸⁰ Umrel 10. januára 1785 v Budíne,⁸¹ kde býval pravdepodobne v budove hvezdárne.⁸²

V čase, keď ešte František Weiss pôsobil v Trnave a žil ešte aj zakladateľ trnavskej hvezdárne František Borgia Kéri, na jar roku 1765 vstúpilo do kolégia Spoločnosti Ježišovej v Trnave niekoľko bratov z Belgicka. V roku 1763 totiž zanikla francúzska provincia spoločnosti, do ktorej patrila aj časť Belgicka a niekoľko členov sa následne usadilo v Uhorsku. Medzi nimi aj František (*François*) Xavier de Feller, ktorý s ďalšími bratmi prišiel do Trnavy na odporúčanie starého rodinného priateľa generála Reinharta z Trenčína.⁸³ František de Feller bol veľký cestovateľ, ktorý navštívil nielen mnohé miesta v Uhorsku, ale precestoval veľkú časť Európy. Svoje dojmy z ciest zachytil aj písomne, no publikované boli až posmrtné v roku 1820 v dvoch zväzkoch pod názvom *Itinéraire, ou Voyages de Mr. L'abbé Defeller* [Itinerár alebo Cesty pána opáta de Feller].⁸⁴

František Xavier de Feller sa narodil v Bruseli 18. augusta 1735. Študoval na jezuitskom kolégiu v Luxemburgu, potom v roku 1751 filozofiu na kolégiu v Remeši. Do rehole vstúpil v Tournai 28. septembra 1754. Po štúdiách bol spočiatku profesorom gramatiky v Luxemburgu, potom humanitných predmetov v belgickom Lutychu (Liège) a teológie v Luxemburgu.⁸⁵ V rokoch 1765–1769 pôsobil v Uhorsku, od roku 1770 bol kazateľom na jezuitskom kolégiu v Lutychu. Po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 sa stal mnohostranným literátom, spisovateľom i novinárom. Posledné roky života strávil v bavorskom Regensburgu. Umrel 23. mája 1802. Ako pseudonym často používal anagram svojho mena: Flexier de Reval. K jeho najznámejším, opakovane vydávaným a prekladaným dielam patria: *Catéchisme philosophique* [Filozofický katechizmus], *Dictionnaire géographique* [Geografický slovník] a *Dictionnaire historique* [Historický slovník].⁸⁶

F. de Feller bol vášnivým cestovateľom, ktorého všetko zaujímalo a ľahko nadväzoval priateľstvá. Bol zvedavý a vytrvalý, počas svojich ciest bol hosťom biskupov, magnátov, kanonikov, farárov, rehoľníkov v kláštoroch, ale poznal aj chudobu. Putoval sám, ale aj v spoločnosti, pešo, na voze ale aj na koni. Celý názov diela opáta de Feller v preklade znie: *Itinerár alebo Cesty pána opáta de Feller v rozličných častiach Európy: v Uhorsku,*

⁷⁸ Ifj. Lajos BARTHA, *Csillagásztorony a budai királyi palotában (1780–1815)*, Föld és Ég 18/8, 1983, s. 243.

⁷⁹ Ferenc PINZGER S. J., *Hell Miksa emlékezete*, II, Budapest 1927, s. 128–132.

⁸⁰ Domokosné VARGHA, *Csillagda a budai várban*, Élet és Tudomány 52/40, 1997, s. 1268.

⁸¹ K. MÉSZÁROSOVÁ, *František Weiss – trnavský astronóm*, s. 112.

⁸² Ottó B. KELÉNYI, *A Pázmány Péter Tudományegyetem csillagvizsgáló intézetei*, Budapest 1929, s. 11.

⁸³ Géza BIRKÁS, *Francia utazók Magyarországon*, Szeged 1948, s. 82–83.

⁸⁴ François Xavier DEFELLER, *Itinéraire, ou Voyages de Mr. L'abbé Defeller en diverses parties de L'Europe: en Hongrie, en Transylvanie, en Esclavonie, en Bohème, en Pologne, en Italie, en Suisse, en Allemagne, en France, en Hollande, aux Pays-Bas, au Pays de Liège etc.*, I–II, Paris – Liège 1820, 508 a 578 s.

⁸⁵ Jeroom VERCRUYSS, *François Xavier de FELLER (1735–1802)* [online], in: Dictionnaire des journalistes (1600–1789). Dostupné na internete: <<http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/300-francois-xavier-de-feller>> (cit. 2015-10-10).

⁸⁶ Jeroom VERCRUYSS, *François Xavier de FELLER (1735–1802)* [online]; Patricius SCHLAGER, *François-Xavier de Feller* [online], in: Catholic Encyclopedia 6, 1913. Dostupné na internete: <[https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Fran%C3%A7ois-Xavier_de_Feller](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Fran%C3%A7ois-Xavier_de_Feller)> (cit. 2015-10-10).

v Sedmohradsku, na Slovensku, v Čechách, v Poľsku, v Taliansku, vo Švajčiarsku, v Nemecku, vo Francúzsku, v Holandsku, v Belgicku, v Lutyšsku atď. s podtitulom *Posmrtné vydané dielo, ktoré obsahuje mnohé pozorovania a zaujímavé úvahy*. Z literárneho hľadiska cestopis nie je obzvlášť kvalitný, dojmy z ciest a opisy miest sú pretkané dlhými filozofickými úvahami a latinskými citátmi najmä z evanjélií a prác antických autorov, napríklad z Horatia. V texte alebo na margu de Feller často uvádza zdroje údajov (časopisy, názvy kníh a pod.) a poznámky pod čiarou, ktoré dopĺňajú hlavný text. V prvom diele sú poznámky z ciest po Uhorsku a Sedmohradsku z rokov 1765–1769. V druhom zväzku publikuje poznámky o Nemecku, Švajčiarsku a ostatných krajinách Európy z rokov 1769–1791, pričom sú tu uverejnené jeho listy o cestách, adresované španielskemu grófovi Ybarrovi a jeho manželke, ktorých spoznal v Sedmohradsku. Je úprimný, má zmysel pre humor, ale miestami je nudný a občas si aj protirečí.⁸⁷

František Xavier de Feller prišiel do Uhorska 15. mája 1765 a o svojom pobyte a cestách si viedol denník. Usadil sa v Trnave, kde zotrval až do 28. októbra 1766, keď odišiel do jezuitského kolégia v Banskej Bystrici. V nasledujúcom roku pôsobil ako učiteľ mladého grófa Mikuláša Andrášiho (*Andrássy*) v maďarskom Monoku. Tu sa zoznámil so španielskym grófom Ybarrom, ktorý mal manželku z rodu Andrášiovcov. Keď Mikuláš Andrášii ochorel, prijal ponuku grófa Ybarru, správcu sedmohradských štátnych baní, a usadil sa v malom saskom mestečku Bistriže v dnešnom Rumunsku. Z Trnavy, Banskej Bystrice, Monoku a Bistriže podnikal cesty do všetkých kútov Uhorska. Zaujímal sa o prírodu, kuriozity, historické a umelecké pamiatky, náboženské a politické pomery, spoločenský život aj ľudové zvyky.⁸⁸

Svoje dojmy z Trnavy zaznamenal páter de Feller nasledovne: „*V Trnave, kde som od 15. mája, nie je okrem jezuitskej hviezdárne a kráľovskej kúrie nijaká pozoruhodná budova. Hviezdáreň je pekne vystavaná, vysoká a rozľahlá, kúria by sa vynímala aj na kráľovskom námestí v Nancy. Mesto je škaredé, ale od založenia univerzity, ktorá celá patrí jezuitom, a presťahovania kapituly z Ostrihomu, značne veľké. Nemám v ňom nijaké iné potešenie okrem toho, že filozofujem sám so sebou. (V poznámke: Neskôr som bol viac zaneprázdnený; vyučoval som francúzštinu v seminári, spovedal som a zaoberal som sa rozličnými záležitosťami; a navyše som mal príležitosť navštíviť Moravu, Poľsko a takmer celé Uhorsko.) Počúvam krásnu hudbu z nášho kostola. Viedenská hudba čosi stratila od chvíle, keď kardinál, arcibiskup de Trautson⁸⁹ zakázal používanie trubiek a činel, pretože tieto nástroje dávajú cirkevnej hudbe vojenský nádych; a prečo nie? Pán, Boh zástupov... Hrozných ako armáda na bojovom poli... Chváľte Ho bubnami. Chváľte Ho hlasom trubky. Chváľte Ho za zvukov cimbalu, činel. Z chrámov treba vyhnať kastrátov a ženy, hudbu mdlú a zženštilú. Krásna cirkevná hudba je v Lutychu. Ubezpečovali ma, že v Trnave ešte sú templári; lenže za templárov pokladali klerikov oblečených v červenom, farbe, ktorú primas Barkóci (Barkóczy)⁹⁰ pred krátkym časom zakázal. Trnavské kolégium je veľmi veľké; je v ňom 150 jezuitov. V tomto meste sa narodil slávny a ctihodný Sambucus,⁹¹ ktorý cestoval takisto ako ja. ... Veže, vysoké hradby a hlboké priekopy, hoci dnes sú už nepotrebné, dodávajú*

⁸⁷ G. BIRKÁS, *Francia utazók Magyarországon*, s. 82–83.

⁸⁸ G. BIRKÁS, *Francia utazók Magyarországon*, s. 82–84.

⁸⁹ Ján Jozef gróf von Trautson zu Falkenstein (1707–1757), od roku 1751 viedenský arcibiskup a kardinál.

⁹⁰ František Barkóci (1710–1765), ostrihomský arcibiskup v rokoch 1761–1765, primas Uhorska.

⁹¹ Ján Sambucus (1531–1584), rodák z Trnavy, humanista, polyhistor, básnik a lekár.

Trnave zaujímavý a impozantný vzhľad. Je nesprávne odstraňovať tieto staré obranné súčasti, hlavne priekopy.“⁹²

Ďalej uvádza kuriozity, ktoré ho v meste zaujali: „V Trnave som videl opice, jazveca, krokodíla, morské prasatá, azbestový kameň, azbestový papier, viaceré drahé kamene, viaceré pekné optické kúzla, všemožné druhy minerálov, všemožné druhy markazitov, nezvyčajný optický jav, ktorý zaberá celú izbu a plasticky zobrazoval najkrajšie záhrady a budovy Európy, víťazné oblúky a pod. Všetko bolo vysvietené a objavovalo sa v tichu krásnej noci: toto vysvietenie spôsobovali malé otvory urobené v obrazoch, cez ktoré prenikalo silné svetlo umiestnené v pozadí; je to doslovný výraz smiešneho učenia trnavských rekolektov (pozn. prekl. františkánov najprisnejšieho rádu) o hviezdach (V poznámke: Títo cirkevní otcovia vo verejne obhajovanej dizertácii tvrdili, že hviezdy sú diery, cez ktoré vidíme pozlátený strop oblohy. Jeden jezuita napadol túto tézu týmto argumentom: Diera nemôže uzavrieť inú dieru; avšak hviezda často zakrýva inú hviezdu. – Keby títo dobrí cirkevní otcovia boli obmedzili svoju tézu na stálice, bolo by ťažké im to vyvrátiť: je to natoľko pravdivé, že slávny a úctyhodný Derham⁹³ skutočne verí, že hmloviny sú otvory, cez ktoré objavujeme nebo. – Riccioli⁹⁴ sa o tejto sústave zmieňuje, keď hovorí o nových hviezdach, ktoré zmiznú po tom, čo nejaký čas svietili, ako Cassiopea v roku 1572.). Neskôr som rovnakú optiku s novými komponentmi videl v Lutychu 8. decembra 1773. V Trnave som obdivoval aj tmavú pohyblivú komoru, v ktorej sa dalo vidieť celé mesto a jeho okolie (V poznámke: Podobná komora sa nachádza v jezuitskom observatóriu vo Viedni.).“⁹⁵

František Xavier de Feller za jediné pozoruhodné stavby v Trnave považoval kráľovskú kúriu a observatórium. O jej zakladateľovi Františkovi Borgiovi Kérim píše, že ešte v roku 1766 žil v Trnave (zomrel o dva roky neskôr), jeho diela Byzantské dejiny a Dizertácia o svetle boli v Európe vysoko cenené a jeho meno bolo uvedené aj v práci Apológia ústavu jezuitov. O astronomickej veži v Trnave a jej vybavení v cestopise ďalej poznamenáva: „V roku 1761 a v nasledujúcich rokoch som v múzeu Angličanov v Lutychu videl najkrajšie a tvarovo rozmanité prístroje na vyčerpávanie plyných látok v uzavretom priestore; aj veľmi dobre vypracované newtonovské teleskopy. Trnavské teleskopy, zhotovené pátrom Borgiom Kérim, nie sú také pekné, sú však vynikajúce a teleskopom v Lutychu sa prinajmenšom vyrovnávajú. Tamojšie observatórium je veľmi pekné a dobre vybudované, hoc aj málo pevné. Horizont je tam veľmi jasný a oveľa príhodnejší než vo Viedni. Viackrát som sa zúčastnil pozorovaní, ktoré sa tam konali. Mesiac sa zdal byť veľmi veľký, škrvny na ňom boli veľmi dobre znázornené, také, ako ich zobrazuje Kircher.⁹⁶ Boli tam viditeľné aj škrvny na Jupiteri; jeho satelity sa vo všetkých teleskopoch zdajú veľmi malé. Slnko vôbec nemá zubkovitý okraj, o ktorom si páter Scheiner⁹⁷ v Ríme roku 1635 myslel, že ho na ňom vidí. Možno tým rytec chcel iba znázorniť žiaru. Slnko je bez škvŕn už dosť dlho; niekoľkí newtonovci sa domnievajú, že nedostatok škvŕn naznačuje potrebu nejakej kométy, ktorej pohlcovanie koriguje straty slnka. Dňa 11. marca 1766 som si na ňom povšimol tri veľmi malé škrvny na dva prsty od horného okraja. Venuša sa v jednom z týchto teleskopov (V poznámke:

⁹² F. X. DEFELLER, *Itinéraire, ou Voyages de Mr. L'abbé Defeller*, I, s. 18–20.

⁹³ William Derham (1657–1735), anglický kňaz, teológ a filozof.

⁹⁴ Giovanni Battista Riccioli (1598–1671), taliansky jezuitský kňaz a astronóm.

⁹⁵ F. X. DEFELLER, *Itinéraire, ou Voyages de Mr. L'abbé Defeller*, I, s. 42–46, 51.

⁹⁶ Athanasius Kircher (1602–1680), nemecký jezuitský kňaz a polyhistor.

⁹⁷ Christoph Scheiner (1573–1650), nemecký jezuitský kňaz, fyzik, optik a astronóm.

Existujú teleskopy vyhotovené Cassegrainovým⁹⁸ spôsobom, ktoré prevracajú objekty; sú aj také, ktorých zhotoviteľom bol Jakub Gregorie,⁹⁹ skutočný vynálezca teleskopu; tieto môžu slúžiť pre pozemské predmety. Väčšinou sú newtonovské; avšak páter Kéri v nich urobil prospešné zmeny. Rozdiel medzi Newtonovými a Cassegrainovými teleskopmi je viditeľný.) veľkosti 4 a $\frac{3}{4}$ stóp zdá ako luna pozorovaná bez okuliarov. Aj prstenec Saturna sa tam veľmi dobre vyníma. Tí, čo sa domnievajú, že v obyčajných zrkadlách vidia satelity Jupitera, sú pomýlení optickým klamom spôsobeným asymetriou zrkadla. Zažil som neuveriteľne tvrdošijnú obhajobu tejto záležitosti navzdor tomu, že všetky pravidlá katoptriky (pozn. prekl. náuky o odraze svetla) museli vyvrátiť túto predstavu. Myslím, že je to skoro to isté, ako keď kapucín Rheita¹⁰⁰ videl v Kolíne nové satelity okolo Jupitera. Astronómovia si v súvislosti s tým lámali hlavy. V Trnave sú aj veľmi pekné astroláby (pozn. prekl. jednoduché uhlo-merné prístroje na určovanie polôh vesmírnych telies, hviezdárske uhlo-mery), nástenné kvadranty (pozn. prekl. prístroje na určovanie zenitových vzdialeností hviezd). Výnikajúce sú tamojšie mikrometre. V mikrometri, ktorý zvyčajne používa páter Weiss (V poznámke: Tento páter je renomovaný: každoročne vydáva svoje *Observationes*:¹⁰¹ dopisuje si s Parížanmi; je vrtkavý, ale inak veľmi jednoduchý človek, ktorý – ako som povedal – platí svoju daň matematike.), jednému otočeniu odpovedá uhol 1 minúta, 10 sekúnd a 55 šesťdesiatin oblúkovej sekundy, pričom mierka na otáčavej šraube je rozdelená na sto dielikov.¹⁰²

Ako každý cudzinec aj de Feller si všimol odlišnosti. Maďari sa nevelmi zaujímali o literatúru. Naopak, veľkú pozornosť venovali cudzím jazykom, matematike, prírodovede a archeológii. V mnohých uhorských kláštoroch, kolégiách a dokonca aj v kaštieloch mali majitelia vlastné fyzikálne a astronomické prístroje, zbierky minerálov a kuriozít. Viera Maďarov nebola veľmi hlboká, prežívalo mnoho predsudkov a povier. Slovákov pokladal za nábožnejších ako Maďarov, ktorí navyše mnoho nadávali. De Feller zvlášť obľuboval Slovákov, ktorí boli podľa neho chudobní, ale veselí, usilovní, čestní, dobrosrdeční a doslova uvádza: „je v nich viac citu a ľudskosti ako u francúzskych filozofov“. Maďarov opisuje ako divokejších a ťažko ovládateľných, cigánov ako etnikum s desivým vzhľadom. Po štyroch rokoch sa vrátil do Belgicka ako svetský kňaz a rozlúčil sa s Uhorskom, „ktoré veľmi miloval, a kde ho azda tiež milovali“.¹⁰³

V roku 1774 alebo 1775 navštívil trnavskú hviezdáreň aj riaditeľ berlínskeho observatória Johann (III.) Bernoulli. Vo svojom diele z roku 1777 opísal budovu a zariadenia astronomickej veže v Trnave, ktoré pre neho pravdepodobne pripravil riaditeľ hviezdárne František Weiss.¹⁰⁴ Podľa popisu bola vybavená nasledujúcimi prístrojmi: kvadrant dvojitej

⁹⁸ Guillaume Cassegrain (okolo 1629–1693), francúzsky katolícky kňaz, ktorý navrhol ďalekohľad, pri ktorom sa lúče odrazené dutým primárnym parabolickým zrkadlom sústredia do malého vypuklého hyperbolického zrkadla, ktoré ich odrazí do otvoru umiestneného v osi ďalekohľadu.

⁹⁹ James Gregorie (1638–1675), škótsky matematik a astronóm.

¹⁰⁰ Antonín Maria Šírek z Reity (1604–1660), český astronóm a optik.

¹⁰¹ František Weiss uverejňoval výsledky astronomických pozorovaní uskutočnených v Trnave v ročenke *Observationes astronomicae anni...*

¹⁰² F. X. DEFELLER, *Itinéraire, ou Voyages de Mr. L'abbé Defeller*, I, s. 52–54. Za preklad francúzskeho textu cestopisu F. X. de Feller a ďakujem prof. PhDr. Pavlovi Petrufovi, DrSc.

¹⁰³ G. BIRKÁS, *Francia utazók Magyarországon*, s. 88–90. Podrobnejšie o Františkovi Xavierovi de Feller a jeho pobyte v Uhorsku: Henrieta ŽAŽOVÁ, *Trnava a Trnavská univerzita v cestopise Františka Xaviera de Feller (1765–1769)*, in: Marián Manák – Henrieta Žažová (edd.), *Fons Tynnaviensis*, VI., Trnava 2015, s. 139–144.

¹⁰⁴ Jean BERNOULLI, *Lettres sur différens sujets, écrites pendant le cours d'un voyage par l'Allemagne, la Suisse, la France méridionale et l'Italie, en 1774 et 1775*, I, Berlin 1777, s. 54–55.

konštrukcie s dvoma ramenami s polomerom 2 stopy a 4 stopy; dva kvadranty s polomerom 2,5 a 3,5 stopy opatrené ďalekohľadmi s mikrometrami; sektor s polomerom takmer 10 stôp na pozorovanie hviezd v blízkosti zenitu; malý kvadrant s polomerom 18,5 palca s ďalekohľadom dlhým 35 palcov doplnený vláknovým mikrometrom; nástenný kvadrant s polomerom 6 stôp bol práve v štádiu konštruovania; dvoje hodín; gnomón výšky 18 stôp, 3 palce a 2,5 čiarky; zrkadlové ďalekohľady: Gregoryho 23-palcový, štyri Newtonove s dĺžkami 2 a 4 stopy, 4,5 a 8 stôp; niekoľko refraktorov, z ktorých dva najväčšie, umiestnené na podstavcoch, mali dĺžku 12 a 21 stôp.¹⁰⁵

Pomery v Trnave sa však radikálne zmenili. Univerzita bola v roku 1769 poštátnená, zreformovaná výučba a jezuitská univerzita pretransformovaná na kráľovskú. Aj po finančnej stránke sa univerzita stala nezávislou od jezuitskej rehole, keď v roku 1773 pápež rehoľu zrušil. V roku 1774 sa začalo uvažovať o premiestnení univerzity, k čomu napokon došlo v roku 1777. V Budíne bol riaditeľom univerzitnej hvezdárne opäť František Weiss až do svojej smrti v roku 1785. V tomto období prebiehali astronomické pozorovania paralelne aj v Trnave pod vedením Františka Tauchera (1738–1820). Ten sa stal riaditeľom budínskej astronomickej veže po Weissovej smrti a zvyšné astronomické prístroje z Trnavy presťahoval do Budína. Pozorovania v observatóriu v Trnave definitívne skončili v roku 1785.

Posledný známy súpis vybavenia observatória v Trnave bol vyhotovený v roku 1777 pri príležitosti sťahovania univerzity do Budína. Zachoval sa zoznam presťahovaných prístrojov a register astronomických pomôcok, ktoré ostali v Trnave. Do Budína bolo prevezených 14 ks nasledovných astronomických prístrojov z pôvodného vybavenia Trnavskej univerzity:¹⁰⁶ mosadzný kvadrant s polomerom 2 stopy a s väčším ramenom s polomerom 4 stopy; kvadrant s polomerom 2,5 stopy na železnom podstavci; Newtonove ďalekohľady s dĺžkou 8 stôp a s dĺžkou 4 stopy; Gregoryho reflektor s dĺžkou 2 stopy a priemerom hlavného zrkadla 6 palcov; šošovkové ďalekohľady s dĺžkou 6 stôp a 12 stôp; paralaktický prístroj s vlastným ďalekohľadom; dvoje astronomických hodín; goniometrický prístroj s dvomi ďalekohľadmi; nebeský glóbus s priemerom 1 stopy; slnečný mikroskop; šošovkový ďalekohľad s dĺžkou 2,5 stopy a so zabudovaným mikrometrom.¹⁰⁷ V trnavskej astronomickej veži ostalo rovnako 14 ks prístrojov: kvadrant s polomerom 3,5 stopy na drevenom podstavci; kvadrant s polomerom 1,5 stopy na železnom podstavci; kvadrant s polomerom 6 stôp zafixovaný v rovine meridiánu; sektor s polomerom 9 stôp a 8 palcov zafixovaný vo vertikálnej rovine; Newtonove ďalekohľady s dĺžkou 4,5 stopy a s dĺžkou 2 stopy; Gregoryho ďalekohľad s dĺžkou 2 stopy; šošovkový ďalekohľad s dĺžkou 21 stôp a ďalší s dĺžkou 5,5 stopy; šošovkový ďalekohľad s dĺžkou 5 stôp zafixovaný na pozorovanie Sírria; astronomické hodiny; podobné hodiny bez pohybového mechanizmu; geometrický stolík na astronomické mapovanie; magnetická ihla.¹⁰⁸

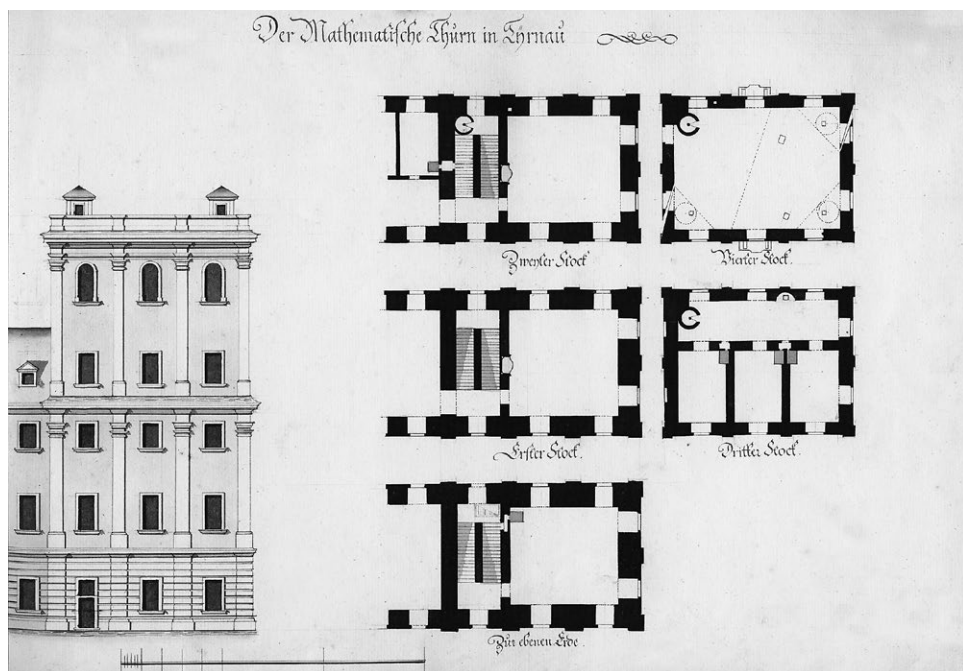
Tvorcom astronomických prístrojov bol aj riaditeľ hvezdárne F. Weiss. „*Výstrojil ju rôznymi prístrojmi, ktoré vyrobil vďaka vrodenej schopnosti a odborne vypracoval vlastnými*

¹⁰⁵ Zdeněk HORSKÝ, *Astronomická pozorování na univerzitní observatoři v Trnavě*, in: Viliam Čičaj (ed.), *Trnavská univerzita v slovenských dejinách*, Bratislava 1987, s. 172–174.

¹⁰⁶ Alžbeta HOLOŠOVÁ, *Súpis astronomických prístrojov a učebných pomôcok prírodovedných kabinetov Trnavskej univerzity po presťahovaní univerzity do Budína v roku 1777*, in Alžbeta Hološová – Henrieta Žažová, *Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756–1785*, Trnava 2012, s. 81, 83.

¹⁰⁷ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest (ďalej MNL – OL), f. Magyar Kancelláriai Levéltár, A-39 Acta generalia, Iratok No. 1756/1777, fol. 89.

¹⁰⁸ MNL – OL, f. Magyar Kancelláriai Levéltár, A-39 Acta generalia, Iratok No. 1756/1777, fol. 90.

Obr. Priechelie budovy observatória a pôdorysy jednotlivých podlaží na pláne Juraja Karola Zillaka zo 70. rokov 18. storočia. Archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave, Fasc. AR I, č. 6, plán č. VII.

rukami.“¹⁰⁹ Mnohé aj opravil a zrekonštruoval. Astronóm Daniel Kmet’ sa o jeho diele vyjadril nasledovne: „*Skutočne musel byť spomínaný muž veľmi uvážlivý, neobyčajne zručný a mať železnú trpezlivosť, pretože len vďaka týmto trom vlastnostiam mohol opravovať nedostatky a dopĺňať chýbajúce časti prístrojov.*“¹¹⁰

Observatórium v Trnave tak definitívne zaniklo v roku 1785 a budova bola zbúraná pravdepodobne v prvej polovici 19. storočia.¹¹¹ Trnavská astronomická veža patrila k typickým barokovým hviezdárňam, ktorá mala prístroje umiestnené ešte v oknách pozorovateľne, pretože konštruovanie veží s otáčacími kupolami bolo len v začiatkoch. Univerzitné observatórium bolo modernou vedeckovýskumnou inštitúciou zodpovedajúcou úrovni svojej doby. Nepretržité pozorovania nebeskej oblohy v trnavskej hviezdárni významne prispeli k definitívnemu víťazstvu nového obrazu sveta a zároveň aj k zviditeľneniu univerzity i mesta v celej Európe. Ako píše Szerdahely v nekrológu Weiss: „*vďaka Weissovi sa meno a veda Trnavčanov stali známejšími, oceňovanejšími a oslavovanejšími tak, ako nikdy predtým.*“¹¹²

¹⁰⁹ ELTE EK, Kézirattár, Coll. hist., Catalogus scriptorum Societatis Jesu, Franciscus Xav. Weiss, sign. G 114/II.

¹¹⁰ Daniel KMETH, *A Tsillag-visgálat Szerzeménye Budán*, Tudományos Gyűjtemény 6/1817, s. 150.

¹¹¹ Alžbeta HOLOŠOVÁ, *Observatórium na Trnavskej univerzite a jeho zánik*, in: Alžbeta HOLOŠOVÁ – Henrieta ŽAŽOVÁ, *Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756–1785*, Trnava 2012, s. 64.

¹¹² G. A. SZERDAHELY, *Memoria admodum reverendi ac clarissimi domini Francisci Weiss astronomi celeberrimi*, s. 8. Podrobne o dejinách observatória historickej Trnavskej univerzity: Alžbeta HOLOŠOVÁ – Henrieta ŽAŽOVÁ, *Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756–1785*, Trnava 2012, 117 s.

Das Gebäude des Universitätsobservatoriums in Trnava (Tyrnau)

ZUSAMMENFASSUNG

Zur institutionellen Basis der historischen Universität Trnava (1635–1777), die von Jesuiten geleitet wurde, gehörte unter anderem die 1753–1755 erbaute Sternwarte. Das Observatorium war mehr als 42 m hoch und überragte die übrigen Universitätsgebäude um nahezu 6 m. Im astronomischen Turm, einem großen Raum im 4. Stockwerk, befanden sich die meisten Instrumente, mit denen man durch offene Fenster Beobachtungen vornahm. In den Ecken einer über dem Observatorium befindlichen Plattform standen vier zylinderförmige Türmchen. In einem der kleinen Türme endete eine Wendeltreppe auf einer offenen Fläche, in einem zweiten Türmchen befand sich eine Dunkelkammer, im dritten eine parallaktische Montierung eines Fernrohrs und im letzten Türmchen astronomisches Gerät.

Großes Verdienst am Bau der Sternwarte hatte Rektor František Borgia Kéri (1702–1768), der auch die astronomischen Instrumente selbst konstruiert hatte. Beobachtungen der Himmelskörper begannen 1756 und dauerten bis 1785. Direktor der Sternwarte war der aus Trnava gebürtige František Xavier Weiss (1717–1785). Nach seinem Weggang nach Ofen (Buda) 1777 setzte der Sternwartenpräfekt František Taucher (1738–1820) die astronomischen Beobachtungen fort. Das Observatorium zählte zu den bestausgerüsteten Sternwarten in Ungarn und besaß auch eine Werkstatt zur Herstellung und Wartung der astronomischen Geräte. An den astronomischen Turm erinnert auch der belgische Jesuit und Reisende François Xavier de Feller (1735–1802) in seiner Reisebeschreibung *Itinéraire, ou Voyages de Mr. L'abbé Defeller*. Die Beobachtungsergebnisse der Universitätssternwarte in Trnava wurden in dem Jahresbericht *Observationes astronomicae anni...* veröffentlicht und von den Astronomen in ganz Europa hoch geschätzt. Der Universität Trnava und ihren Astronomen trug sie internationale Anerkennung ein.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Henrieta Žažová
Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave
henrieta.zazova@truni.sk